

Omegnsdialekterne i de københavnske lyduniverser 1600-1950

Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen & Pia Quist
Københavns Universitet

1. Indledning

I denne præsentation fremlægger vi vores tanker og foreløbige resultater i forbindelse med projektet *Lyden af Hovedstaden*, som er det første større projekt i Danmark, der udforsker og formidler fortidens auditive kulturer i byen med fokus på lydens betydning for den vedvarende skabelse af byens rum og fællesskaber. Projektet samtænker forskningsfelterne arkæologi, byhistorie, lydhistorie og sprog- og dialektforskning. I vores egenskab af sprogforskere bidrager vi til projektet med undersøgelser af den sproglige mangfoldighed, der gennem historien har præget byen. Det gør vi blandt andet ved at sammenstille kildemateriale fra dialektsamlingen ved Center for Dialektforskning, Københavns Universitet, Københavns Museums samlinger, erindringer og arkivalier i Københavns Stadsarkiv m.m. Alt sammen med henblik på at undersøge og give nye perspektiver på Københavns lyd- og dialekthistorie fra 1600-tallet til i dag. Projektet er et samarbejde mellem Københavns Museum, Center for Dialektforskning ved Københavns Universitet, Center for Byhistorie ved Aarhus Universitet og Moesgaard Museum. Det finansieres af en bevilling fra VELUX-fonden (2019-2022) og afsluttes med en *særudstilling om lyden af København på Københavns Museum i 2023*.

Sprogets udtryk og lyd har altid været en essentiel og integreret del af Københavns lyduniverser. Eksempelvis har sproget bidraget til at forme og nedbryde grænser mellem by og land, når fiskere og bønder fra omegnen kom til byen med deres varer såvel som deres dialekt.

På trods heraf har København som sted sjældent haft dialektforskernes interesse. Siden Brink og Lunds centrale værk *Dansk Rigsmål* (1975) har København som variationslingvistisk studieobjekt i hovedsagen haft fokus på sociolektale forskelle (Pedersen 1996, 2009) og har dermed været noget, sociolingvister tog sig af (Karrebæk, Pedersen & Quist 2018). Pedersen efterlyste i en artikel skrevet i forbindelse med markeringen af 100-års jubilæet for dialektforskningen ved Københavns Universitet en integreret tilgang til dialektvariation i Danmark, en tilgang som tog ”sprogets samfundsmæssighed alvorlig” ved at undersøge dialektkontakt og dialekternes sociohistoriske indlejringer (2009:75). Det seneste årti er fagets udvikling i høj grad gået i Pedersens efterlyste retning, idet der er sket en tilnærmelse mellem de sociolingvistiske og dialektologiske forskningstraditioner med LaPUR-projektet (Quist 2020) og Periferiprojektet (Maegaard et al. 2020) som centrale eksempler herpå. Dialektforskningen er blevet sociolingvistisk i den forstand, at den geografiske sproglige variation beskrives og forstås i relation til sociale markeringer, positioner og identitet, og omvendt har sociolingvistikken inddraget ’stedet’, og ikke mindst stedets historie, på en ny og mere reflekteret måde. Vores bidrag til udforskningen af de københavnske lyduniverser i projektet *Lyden af Hovedstaden* kan ses i dette lys som en sociodialektal (Kristiansen 2019) undersøgelse af dialekterne i København, deres funktioner og kulturhistorie. Den københavnske sociolingvistik og dialektforsknings voksende interesse for byen og stedet er nemlig et centralt udgangspunkt for projektets samtænkning af lyd-, by- og sprogforskning.

I vores del af projektet undersøges *omegnisdialekternes sprog- og kulturhistorie med hovedfokus på dialekterne på Amager og i Skovshoved*. Igennem en diakron og synkron analyse af henholdsvis amager- og skovshoveddialekterne set i kulturhistorisk lys agter vi at afdække, hvordan tidligere former af dialekterne må have lydt, og hvordan dialekterne har udviklet sig fra 1600-tallet og frem. Desuden vil vi sammenligne de to dialekter med nabadialekterne østpå (skånsk og bornholmsk) og syd- og vestpå (københavnsk og øvrigt sjællandsk øsmål) for at kortlægge dialekternes kontaktflader og placering i det større dialektbillede.

Parallelt med den sproghistoriske afdækning af amager- og skovshoveddialekterne vil vi undersøge disse dialekters overraskende langsomme uddøen frem til 1970'erne: Amagerbønder, skovserkoner og skippere og fiskere fra Amager og Skovshoved har udgjort en integreret del af Københavns historie så langt tilbage, vi kan se i kilderne. Selvom områdernes bønder og fiskere på alle markedsdage tog til centrum af København for at afsætte deres varer, adskilte deres sprog sig fra samtidens københavneres igennem hele perioden. I projektet vil vi kombinere indsigter fra andre *Lyden af Hovedstaden*-delprojekter med studier af kilder og erindringer, der kan kvalificere omegnsdialekternes tilstedeværelse på byens pladser og særligt for sidste del af 1800-tallet og 1900-tallet skabe datasæt, der kan understøtte tolkningen af dialekternes præg på konkrete københavnske byrums lydunivers, herunder Gammel Strand, Højbro Plads og Grønttorvet på Israels Plads. På den måde håber vi at kunne finde svar på, hvilke sociale og kulturhistoriske processer der var med til at holde dialekterne i live så langt op i tid, og hvilken rolle såvel kontakt og gensidig påvirkning mellem dialekterne på tværs af Øresund som fiskerkonernes og bøndernes behov for en lokal identitet kan have spillet.

2. Omegnsdialekternes sprog- og kulturhistorie

For at kunne vide, hvordan dialekterne i Skovshoved og på Amager har bidraget til byens lydunivers, må vi først kortlægge, hvordan de lød. Vi må med andre ord kende deres fonologiske, prosodiske, morfologiske, syntaktiske og leksikalske særtræk. Hvis blot vi skulle beskrive de nyligere dialektstadier, der er belagt via lydoptagelser, ville det være en forholdsvis smal sag, da vi ville kunne nøjes med at foretage en almindelig deskriptiv lingvistisk analyse af sproget i disse lydoptagelser.

I *Lyden af Hovedstaden* lader vi os imidlertid ikke nøje med det. Da projektet har til formål at undersøge det københavnske lydunivers gennem tiden med diverse kronologiske nedslag i perioden 1600-1950, bliver vi også nødt til at beskrive tidligere dialektstadier – en undersøgelse, der naturligvis også har værdi i sig selv, da den giver os

indblik i fortidens sprog og i, hvordan dansk er blevet til dansk. Disse tidlige dialektstadier må vi rekonstruere på baggrund af en blanding af

- 1) historiske skriftlige kilder, der belyser sproglig variation synkront
- 2) en diakron-komparativ analyse af de belagte dialektstadier sammenlignet med det fælles udgangspunkt for dansk (først og fremmest gammeldansk), som vi takket være skriftlige kilder er så heldige at have indgående viden om
- 3) en sammenligning af kendte træk i de relevante dialekter med træk i disses nærmeste naboer, hvorfra der kan være sket afsmittning.

På den måde håber vi at kunne udlede en række systematiske udviklingstræk for dialekterne, og på den baggrund forventer vi at kunne rekonstruere det københavnske lydunivers i dets fulde kronologiske spændvidde eller i hvert fald som minimum de nødvendige kronologiske nedslagspunkter.

En beskrivelse af de ældre dialektstadier fordrer således brug af rekonstruktionsmetoder, men i virkeligheden er heller ikke den synkrone beskrivelse af de nyligere dialektstadier helt så enkel, som vi har givet udtryk for i det ovenstående. Begge dialekter er nemlig kendetegnet ved kun at være optegnet og beskrevet i meget begrænset omfang. Hvis vi sammenligner med andre danske dialektområder, har vi for disse to dialekter kun kendskab til få lydoptagelser og skriftlige optegnelser på nuværende tidspunkt. Et væsentligt delmål for projektet er derfor at indsamle og skabe overblik over alt materiale på og om de københavnske omegnsdialekter. Selvsagt omfatter dette materiale allerede Center for Dialektforskning's arkiv med lydoptagelser og indsamleres skriftlige optegnelser over informanternes sprog, herunder op til 23 digitaliserede spolebåndsoptagelser fra Dragør, Store Magleby og Tårnby og seks ditto fra Skovshoved. Hertil regner vi med at tilføje

- 1) yderligere optagelser fra de relevante lokalhistoriske arkiver
- 2) privatpersoners erindringer, herunder alle Københavns Stadsarkivs OCR-behandlede erindringer omhandlende perioden indtil 1950
- 3) billeder og genstande fra diverse museer og arkiver (Københavns Museum, Amagermuseet, Dragør Lokalarkiv, Gentofte Lokalarkiv m.fl.), som vi allerede er i dialog med

- 4) muligheden for at mødes med og interviewe de allersidste levende påståede talere af amagerdialekten, hvis eksistens vi blev gjort opmærksomme på ved et møde på Amagermuseet i oktober 2020, kun få dage før afholdelsen af MUDS 18.

For de ældre dialektstadiers vedkommende vil vi gennemsnøge ældre tekster, der er særligt kendt for at udvise sjællandske eller dialekttræk, f.eks. *Sokkelund Herreds Tingbøger* (første halvdel af 1600-tallet) og *Ole Kollerøds selvbiografi* (første halvdel af 1800-tallet). Herved forventer vi i et vist omfang at kunne kvalificere den identificering af historiske dialekttræk, som vi er kommet frem til ved hjælp af de omtalte rekonstruktionsmetoder. En særlig udfordring ved denne gennemsnøgning af ældre tekster er, at det kan være vanskeligt at afgøre, hvilke træk der kan høre til en omegnsdialekt, hvilke der kan være udtryk for det almindelige københavnske samtaleprog, og hvilke der evt. hører til det offentlige foredragssprog (Pedersen 2019:351-352, 357-358). Sidstnævnte variant er nok mindst relevant, da den jo netop baserede sig på udtale af skriftsproget, men de to andre kan komme til udtryk gennem stavemåder eller ordbøjninger, der afviger fra den skrevne standard.

Eksempler på sådanne afvigelser ser vi i en tekst som *Sokkelund Herreds Tingbøger* (udgivet i Pedersen 1957, 1958, Olsen 1967, 1974, 1976), hvor alle retsforhold vedrørende Sokkelund Herred er optegnet for hovedparten af perioden 1622-1637. I denne periode bestod Sokkelund Herred af sognene Offreydre (Hvidovre), Offre ved Dammen (Rødovre), Brønshøj, Gladsaxe, Gentofte, Lyngby og Søllerød, og i retslig henseende omfattede det også det københavnske birketing (Pedersen 1957:IX-X). I denne tekst peger *-kiøfft* 'købt' og lignende former netop i retning af, at det almindelige københavnske samtaleprog har smittet af på skriftsproget (Høysgaard 1920 [1747]:370, Pedersen 2019:357-358, 386-387). Teksten byder også på en række generelt sjællandske træk, der på nuværende tidspunkt ikke kan defineres nærmere som hørende til København eller til dens omegn. Disse omfatter

- 1) diftongering af visse langvokaler (*guodtz* 'gods', *aldielis* 'aldeles', *bier* 'beder')

- 2) prænasal hævnning af kort $e > i$ (*hinde* 'hende', *hindis* 'hendes')
- 3) udtale af finalt $-t$ i perfektum participium/supinum og neutrum som blødt d ($-\delta$), skrevet <dt> (Skautrup 1947:184), f.eks. *thidt* 'dit', *nogedt* 'noget', *indtedt* 'intet', *slagedt* 'slået' og *stilledt* 'stillet'.

Hertil kommer, at visse morfologiske træk peger i retning af storbyens sprog, herunder nedenstående to udviklinger, som generelt menes at være udgået fra københavnsk og have fundet vej derfra ind i rigsmålet (Pedersen 1999, 2019:298).

- 1) genusforenkling, dvs. sammensmeltning af maskulinum og femininum i *commune*
- 2) mulig forvirring i verbernes personbøjning som udtryk for afvikling af personbøjning i talesproget, f.eks. *hand bestoede* 'han bestod' (præteritum singularisform med tilføjelse af pluralisformens $-e$) og *leuere* 'leverer' (præsens singularisform uden $-r$). Sidstnævnte form behøver dog ikke at være et udtryk for denne skriftsproglige forvirring. Brøndum-Nielsen (1932:§399) påpeger nemlig, at bortfaldet af det sidste r i forbindelsen $-rer$ (og dermed sandsynligvis også sammenfaldet i udtalen af $-re$ og $-rer$, jf. Brink & Lund 1975:274) forekom allerede i yngre gammeldansk. Dette vil i så fald være væsentligt tidligere end den generelle r -vokalisering, som Brink & Lund (1975:261) ellers mener, først er sat ind i københavnsk omkring år 1800.

Som det turde fremgå af disse overvejelser, begrænser meget af det, vi kan udlede om de københavnske sprogvarianter ud fra en tekst som *Sokkelund Herreds Tingbøger*, sig til gisninger, men vi kan forsøge at perspektivere de heri fundne træk til, hvad vi ved om senere tiders københavner-, amager- og skovshoveddialekt.

På dialekt.dk er amagerdialekten eksemplificeret ved en optagelse fra 1981 af en kvindelig dragørbo født i 1894. I lydoptagelsen beretter taleren om sin bandoms hverdag på gårdene, om bønderne, der kørte på torvet (i København), og om bryllupper. Som lytter bemærker man straks den rigsmålsafvigende prosodi, der qua sin stødløshed og intonation klinger en anelse bornholmsk, jf. også P.K. Thorsens

bemærkning om, at ”De bruger intet Stød, de synger. Særlig fremtrædende er dette ogsaa i Dragør. [...] Dragørkaptajnerne omkring i Havnebyerne blev antaget for at være Bornholmere” (Thorsen 1929:151). Af andre bornholmsklignende træk kan vi nævne, at

- 1) den dragørske taler næsten altid realiserer et udlydende *-e* (*huwse* ’huse’, *soppe* ’suppe’, *teba:we* ’tilbage’ m.fl.) og således kun sjældent har apokope
- 2) hun udtaler rigsmålets intervokaliske *b* (via klusilsvækkelse af *p*) som *v* i et ord som *kø:ve* ’købe’. Denne udtalte kendes også i bornholmsk og jysk, men er atypisk for øsmål
- 3) hendes fordeling af lyst (fremskudt) og mørkt (tilbagetrukket) *a* tilnærmelsesvis er modsat den, vi finder i rigsmålet. Således har hun lyst *a* foran *r*, *ng* og *w* (*marken* ’marken’, *klar* ’klar’, *mawlebøj* ’Magleby’ samt *ba:n* ’barn’ med efterfølgende bortfald af *r* foran *n*), men mørkt *a* (gengivet som *α* i Dania-lydskrift) i øvrigt (*danse* ’danse’, *la:ve* ’lave’, *ha:ðe* ’havde’, *la:veð* ’lavede’, *sa:l* ’sal’).

Atter andre træk peger mere i retning af sjællandsk, herunder

- 1) diftongering af langvokaler (*hiele* ’hele’, *kyerte* ’kørte’, *huwse* ’huse’, *mawlebøj* ’Magleby’)
- 2) udtale af *g* efter den betonedede vokal (via klusilsvækkelse af *k*) som *w* (*sa:wer* ’sager’, *teba:we* ’tilbage’) som i nord- og østsjælland.

Hvis vi bevæger os fra Dragør til Skovshoved på dialektkortet, finder vi en optagelse fra 1976 af en skovserkone født i 1890. Hun fortæller om sit hverv som fiskehandler i København, herunder om hvordan hun og hendes mand i tider med sløjt fiskeri købte fisk på Gammel Strand, transporterede dem med sporvognen til Østerbro og solgte dem der. I hendes sprog aner man en snert af det intonationsmønster, vi noterede os i den dragørske optagelse, men det er ikke helt så udbredt hos denne skovserkone som hos bondekone fra Amager. Tydeligst høres det nok i ledsætningen *a man ikke logteðe* ’at man ikke lugtede’, og under alle omstændigheder har det været tilstrækkeligt til stede til, at P.K. Thorsen kunne bemærke, at ”Paavirkningen er her kommen fra

skaansk side til Sjælland. Den nordsjællandske Fiskerbefolkning taler den Dag i dag med skaansk Artikulationsbasis.” (Thorsen 1929:151). Vi bemærker samtidig, at

- 1) stødløshed dog ikke karakteriserer denne talers sprog. Hun har nemlig eksempelvis udpræget sjællandsk andetledsstød (*feskehan'lerne* 'fiskehandlerne', *ho:ðtørklæ'ðer* 'hovedtørklæder', *feskerko'ne* 'fiskerkone'), og en rigsmålsnær distribuering af stød hører vi i ord som *sæ'l* 'selv', *feskeri'eð* 'fiskeriet' og *pæ'nt* 'pænt'.
- 2) hun i lighed med dragørtaleren noget sjældnere har apokope af udlydende -e, end rigsmålstalere og talere af øvrigt sjællandsk øsmål har. Eksempelvis siger hun *ha:ðe* 'havde', *sålte* 'solgte', *enne* 'inde' og endog *skulle gærne jælpe* 'skulle gerne hjælpe' uden apokope, men ligesom i Dragør finder vi dog også en række apokoperede former (*kø:rt* 'kørte', *grön* 'grønne').

Flere andre træk peger derimod i retning af ikke blot øvrigt sjællandsk, men decideret københavnsk, herunder

- 1) affrikingen af *t* (*tsi'* 'ti', *tsro'r* 'tror')
- 2) tendensen til at forlænge kortvokaler (*na:ken* 'nakken', *lå:me* 'lomme'), som dog også forekommer i det nordlige nordsjællandsk
- 3) brugen af det lyse, flade *a* (særligt tydeligt i *alle* 'alle'), herunder også efter *r* (*stran'* = strand) som i højköbenhavnsk.

Begge omegnsdialekter synes således grundlæggende at være sjællandske, men de rummer også en række umiskendeligt østdanske (bornholmske og/eller skånske) træk, der må være kommet til gennem hyppig kontakt mellem talere på tværs af Øresund (Thorsen 1929:151). En sådan sprogpåvirkning er ingenlunde ukendt. Også i fiskerlejet Bagenkop på Langeland ser vi eksempelvis, at kyst-/fiskerbefolkningens sprog adskiller sig fra indlandets bønders (Pedersen 1998:93-94). Skovshoveddialekten synes derudover at være blevet præget af eller i al fald have visse træk til fælles med såvel høj- som lavköbenhavnsk, og for amagerdialektens vedkommende er det endnu uvist, i hvilket omfang kontaktsituationen fra 1521 og de næste

ca. tre århundreder frem mellem amagerhollænderne (Mentz 2020) og de etnisk danske bønder og fiskere i hhv. Tårnby og Dragør kan have påvirket amagerdialekten. Enkelte hollandske udtryk synes i al fald at have fundet vej ind i amagerdialekten (Heide 1933), herunder

- 1) *møsk* for 'gråspurv' (hollandsk *musch*)
- 2) stedsnavne med *-vælen* som betegnelse for smådamme (hollandsk *weel* 'lille sø dannet ved, at vandet har gennembrudt et dige og udvasket noget af det bagvedliggende land')
- 3) det forhold, at *møgvejr* kan betyde 'meget fint vejr', sådan som det kendes fra hollandsk *mooi weer* 'solrigt, smukt og stille vejr'; i denne betydning skulle det oprindeligt have været udtalt netop *moivejr*, men er senere smeltet udtale- og betydningsmæssigt sammen med det kendte danske *møgvejr*.

Disse beskrivelser af og overvejelser over de københavnske omegnsdialekter er endnu baseret på et ganske begrænset kildemateriale. Det er vores forventning, at projektet vil kunne føje flere nye detaljer til og skabe større vished om eksisterende antagelser i beskrivelserne.

3. Omegnsdialekternes funktioner

Lydoptagelserne og de skriftlige kilder, som beskrevet ovenfor, peger på, at både skovshoved- og amagermålene har adskilt sig fra samtidens københavnske talesprog. Det er svært at forestille sig, at man ikke skulle have lagt mærke til skovserne og amagerbøndernes sprog. I det mindste stødvariationen og den anderledes intonation – som også indikeret i P.K. Thorsens beskrivelser – må have været træk, der bidrog til, at fiskerne og bøndernes dialekter blev opfattet i kontrast til københavnernes talesprog, når de kom til byens markeder med deres varer. For det gjorde både skovserfiskerne og amagerbønderne på markedsdage, hver uge, året rundt. Omegnsdialekterne har altså været til stede i byen, og dermed været en del af de københavnske lyduniverser, over flere hundrede år.

Der er dokumentation for, at dialekterne blev aktivt anvendt helt frem til 1980'erne af beboere i Skovshoved (og naboletet Taarbæk) og bønderne i St. Magleby og Dragør på Amager. Det kan undre, at det

sproglige særpræg er bevaret så langt op i tiden i betragtning af dels den korte afstand til Københavns indre by, dels den lange og kontinuerlige kontakt, der har været til københavnernes. Det er altså ikke isolation og manglende interaktion, der kan forklare disse dialekters vitalitet (Chambers & Trudgill 1998), hvilket indikerer, at dialekterne har udfyldt nogle sociale funktioner, som på en eller anden måde har været en fordel for skovserne og amagerbønderne. Når vi ser nærmere på deres livsformer og kontakten til københavnernes, er det nærliggende at antage, at dialekterne har haft en socialt identitetsmarkerende funktion i relation til netop københavnernes, byboerne, som det har været fordelagtigt at adskille sig fra – indtil det ikke var det mere.

Så langt kilderne rækker, kan der dokumenteres handel af fisk på Gammel Strand i København. Mange af de handlende kom fra fiskerlejerne fra omegnen af København. I det lille fiskerleje Skovshoved nord for København ernærede man sig ved fiskeri. Man har handlet fisk direkte fra stranden ved lejet, men man har også transporteret fisk ind til centrum af København for at afsætte fangsten der. Man har dels sejlet fiskene ind i små pramme, som lagde til ved Gammel Strand. Dels har konerne transporteret fisk i en kurv på ryggen. Med tiden, og måske allermest i perioden fra midten af 1700-tallet til begyndelsen af 1900-tallet, blev fiskerkonerne, kaldet skovserkoner, en fast og genkendelig del af den københavnske markedsplads og det københavnske gadebillede. Det var konernes job at sælge fiskene. Mange af dem har haft faste pladser ved små stader på Gammel Strand, men flere har også gået rundt i Københavns gader og solgt fisk direkte fra deres kurve på ryggen. Skovserkonerne har været nemme at genkende med deres fiskekurv sammen med klædedragten, som bestod af lag på lag af uldskørter, hvoraf det yderste typisk var grønt, og det karakteristiske hvide hovedtørklæde. Tøjet var arbejdstøj, der kunne holde til det grove – og ildelugtende – arbejde med fiskene. Selvom der findes mange mere eller mindre romantiserende afbildninger af skovserkonerne fra 1800- og 1900-tallet, har konerne langt fra været elegante. Der findes flere beretninger fra Gammel Strand, hvori de betegnes 'kællinger' (Ømann 2012). En politiforordning fra 1751 på vegne af politimester Torm giver et indtryk af, at fiskerkonerne nok ikke har hørt til byens nydeligste og mest dannede:

For at komme den U-orden, som endeel Fisker-Koner foretager sig, med at til sig trække Folkes didsendte Tieneste-Bud; saa advares og tilholdes de, at de efterdags ej understaae sig, at tvinge eller trekke nogens tjeneste-bud til sig for at kiøbe; mindre tage deres Spand eller andet; ey heller tage Penge af nogen, førend de have accorderet og bekommet det forlangte; langt mindre overfalde de didsendte med Skiels-Ord; Thi skulle nogen herefter dets lige foretage sig, maa foruden Varenes Forbrydelse, vente Arrest og anden Straf. (Gengivelse af plakat underskrevet af politimester Erik Torm den 10. april 1751, Ømann 2012:16).

Plakaten, der kom op at hænge på Gammel Strand, vidner om, at fiskerkonernes handel med fisk ikke altid gik stille for sig. Det beskidte sprog, ”Skiels-Ord”ene, har muligvis sammen med dialekten været et kendetegn for disse koner.

Blandt amagerbønderne var arbejdsfordelingen ligeledes sådan, at det var konerne, der stod i front på torvet, når varerne skulle sælges til københavnernes, men derudover har de ikke haft meget til fælles med skovserne. Amagerbøndernes historie er en helt anden. En gruppe hollandske bønder blev som nævnt ovenfor oprindeligt bragt til Amager af Christian II, som ønskede at indføre de hollandske bønders viden om dyrkning af afgrøder i Danmark. Der blev anlagt en lille hollandsk koloni af 24 familier på nogle gårde i St. Magleby, hvor bønderne kunne etablere sig og dyrke grøntsager, korn og blomster. I begyndelsen forsynede de primært hoffet, men med tiden begyndte de også at afsætte deres varer til københavnernes på byens torve, Grønttorvet, Amagertorv og Højbro Plads. De hollandske bønder bibeholdt en række privilegier i flere århundreder, blandt andet en lavere skattepligt, som var med til at understøtte og bevare deres særlige position i København og på Amager (Mentz 2020). De var velhavende – i modsætning til fiskerne fra Skovshoved, der måtte slide mere for føden. Amagerkonerne har formentlig også opført sig anderledes på torvet sammenlignet med fiskerkonerne. Der er, så vidt vi ved, ingen beretninger om beskidt tale og dårlig opførsel. Deres klæder har også været finere, men stadig anderledes end andre københavnske koners tøj. Amagerhollænderne var genkendelige med

deres tradition for en særlig type dragter, som de havde haft med sig fra Holland – mændene med brede bukser, ”susebukser”, og flosshatten (som blandt andet kendes fra den hedengangne Amagerbankens logo), kvinderne med fine skørter med broderede border og en karakteristisk hovedbeklædning. Dragterne har været i brug helt op i 1900-tallet til kirkegang, fest og til torvehandel. På torvet bar konerne en torvedragt, som har gjort dem visuelt nemme at genkende i gadebilledet.

For både skovser- og amagerkonerne blev kjolerne sammen med hovedbeklædningen med tiden deres helt særlige kendetegn, jf. billederne (figur 1 og 2). I 1900-tallet var konerne for længst blevet ikoner, en slags attraktioner, som blev afbildet på postkort og plakater, endda som porcelænsfigurer.

Figur 1. Amagerkoner sælger blomster på Højbro Plads, årstal ukendt (foto, Københavns Museum)

Figur 2. Fiskerkoner ved Gammel Strand, cirka 1929 (foto, Københavns Museum)

Der er ikke tvivl om, at tøjet har været en del af deres eget 'brand' – en måde, de har kunnet gøre sig genkendelige på, og en måde at vise sig frem som autentiske skovser- og amagerkoner på. Vores centrale antagelse i projektet er da, at deres dialekter har fungeret parallelt hermed som en del af 'brandet'. Det ville nemlig kunne bidrage til en forklaring på, at der så sent som i 1980'erne beviseligt stadig fandtes talere af deres dialekter. Fra undersøgelser på blandt andet Bornholm ved vi, at dialekt kan bruges strategisk i markedsføringsøjemed (Maegaard & Karrebæk 2019). I det lys er det nærliggende at antage, at det har været en fordel for konerne på de københavnske torve ikke bare at se anderledes ud i tøjet, men også at lyde anderledes.

4. Sammenfatning

Sammenfattende om vores projekt om de københavnske omegnsdialekter er det altså hensigten

- 1) at samle, skabe overblik over og udbygge de kilder og optegnelser vedrørende dialekterne i Skovshoved og på Amager, som vi kan få adgang til

- 2) at rekonstruere dialekternes udvikling fra de tidligste kilder i det omfang, det er muligt
- 3) at bidrage med en sociolingvistisk analyse af dialekternes status og funktioner i det københavnske lydbillede

– og dermed alt i alt

- 4) at bidrage til det overordnede projekt *Lyden af Hovedstadens* ambition om at samtænke lyd-, by- og sprogforskning.

Litteratur

- Brink, Lars & Jørn Lund (1975) *Dansk rigsmål: Iyduviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. Kbh.: Gyldendal.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (1932) *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*. Bd. 2. *Konsonantisme*. København. J.H. Schultz.
- Chambers, Jack & Peter Trudgill (1998) *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heide, Frits (1933) Døende hollandske Udtryk i Dragør-Dialekten. *Danske Folkemaal* 7:9-11.
- Høysgaard, Jens (1920) [1747] *Accentuered og Raisonnered Grammatica, Som viser Det Danske Sprog i sin naturlige Skikkelse, saa velsom dets Rime-konst og Vers-regler; Samled med Patriotens Tvende Orthographiske Prøver, og udgiven De Fremmede til Villie, som allerede veed noget af Sproget, og i sær for de Unges skyld, som opdrages enten til Bogen eller Pennen*. Kjøbenhavn: J. Christoph Groth. Genudgivet i Henrik Bertelsen (red.). *Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede*. Bd. 4. Kbh.: Gyldendal:217-242.
- Karrebæk, Martha, Inge Lise Pedersen & Pia Quist (2018) København: Fra boplads til mødesteder. Tanya Christensen, Christina Fogtman, Torben Juel Jensen, Martha Karrebæk, Marie Maegaard, Nicolai Pharao & Pia Quist (red.). *Dansk til det 21. århundrede: Sprog og samfund*. København: U Press:193-206.
- Kristiansen, Tore (2018) Sociodialectology. Charles Boberg, John Nerbonne & Dominic Watt (red.). *The Handbook of Dialectology* (Blackwell Handbooks in Linguistics). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell:106-122.

- Maegaard, Marie & Martha Sif Karrebæk (2019) "The illusion or the truth?": Backstage constructions of authenticity in an up-market restaurant. *Language & Communication* 69:54-66.
- Maegaard, Marie, Malene Monka, Kristine K. Mortensen & Andreas Stæhr (red.) (2020) *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three dialect areas* (Routledge Studies in Language Change). New York / London: Routledge.
- Mentz, Søren (2020) *Portræt af et lokalsamfund. Fra Amagerdragt til røgevir*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Olsen, Karen Marie (red.) (1967) *Sokkelund Herreds tingbøger 1632-34* (Ældre danske tingbøger). Udgivet af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. København: Rosenkilde og Bagger.
- Olsen, Karen Marie (red.) (1974) *Sokkelund Herreds tingbøger 1634-36* (Ældre danske tingbøger). Udgivet af Landbohistorisk Selskab (Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie). København: Landbohistorisk Selskab.
- Olsen, Karen Marie (red.) (1976) *Sokkelund Herreds tingbøger 1636-37* (Ældre danske tingbøger). Udgivet af Landbohistorisk Selskab. København: Landbohistorisk Selskab.
- Pedersen, Inge Lise (1996) Dialektforskningen i Danmark med særligt henblik på forholdet til strukturalisme og sociolingvistik. Carol Henriksen, Even Hovdhaugen, Fred Karlsson & Bengt Sigurd (red.) *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*. Oslo: Novus:237-271.
- Pedersen, Inge Lise (2009) Dialektbegrebets opkomst og nationalromantikken – konsekvenser for dialektforskningen? Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer & Iben Stampe Sletten (red.) *Dialektforskning i 100 år*. København: Museum Tusculanum & Afdeling for Dialektforskning, Københavns Universitet:65-82.
- Pedersen, Inge Lise (2019) Kap. 13: Sociolekter. Ebba Hjort, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Mette Korvenius Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.). *Dansk sproghistorie*. Bd. 3. *Bøjning og bygning*. København: Aarhus Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab:345-407.
- Pedersen, Karen Margrethe (1998) Metaforer som identitetsmarkører. *Danske Folkemål* 40:79-104.
- Pedersen, Karen Margrethe (1999) Genusforenklingen i københavnsk. *Danske Folkemål* 41:79-105.

- Pedersen, Karen Margrethe (2019) Kap. 12.5: Dialekter: Bøjning. Ebba Hjort, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Mette Korvenius Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.). *Dansk sproghistorie*. Bd. 3. *Bøjning og bygning*. København: Aarhus Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab:277-301.
- Pedersen, Ole Karup (red.) (1957) *Sokkelund Herreds tingbøger 1621-22, 1625-28* (Ældre danske tingbøger). Udgivet af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. København: Rosenkilde og Bagger.
- Pedersen, Ole Karup (red.) (1958) *Sokkelund Herreds tingbøger 1628-30* (Ældre danske tingbøger). Udgivet af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. København: Rosenkilde og Bagger.
- Quist, Pia (2020) Sprog og sted. En undersøgelse af sproglig variation i forstaden og landsbyen. *Danske Talesprog* 20:175-194.
- Skautrup, Peter (1947) *Det danske sprogs historie*. Bd. 2. *Fra unionsbrevet til danske lov*. København: Gyldendal.
- Thorsen, P.K. (1929) Københavns Dialekt tillige med noget om københavnske Gadenavne. J. Byskov & Marius Kristensen (red.) *Afhandlinger og Breve af P.K. Thorsen*. Bd. 7: *Blandede Afhandlinger*. København: Det Schønbergske Forlag:136-156.
- Ømann, Lone (2012) *Gammel Strand. Om folk, fisk og fejder*. Randers: Multivers.